

Az Illés zenekar 1970-es letiltása

Jelige: Illés

Hogyan kerül egy magyar zenekar Londonba 1970-ben?

A dolgok kezdete a '60-as évek első felébe nyúlik vissza, amikor a kulturális élet minden területén valamelyest megmutatkozó enyhülés a könnyűzenei színtéren is éreztette hatását. Az Aczél György nevéhez kötődő híres-hírhedt 3T-s rendszerben (támogatott, tűrt, tiltott), a beatzene képviselői jobbára a középső kategóriába estek.

Néhány esemény, melyek 1964 őszétől ezt a változást jelezték: a Sanzon- és Táncdalbizottság a korábban elutasított zenekaroktól is elfogadott számokat; '64. október 18-án a Rádióban először került adásba a Vasárnapi koktél, '65. április 8-án pedig elindult Komjáthy György újabb műsora, Csak fiataloknak! címmel; kiadásra kerültek a különböző beatzenekarok első kislemezei; a televízióban képernyőre kerülhettek az erre megfelelőnek ítélt zenekarok (Metro, Illés, Bergendy, Express); Halló fiúk, halló lányok címmel tv-s magazinműsor indult a tizenéves közönség számára; '65 novemberétől új képes havilap jelent meg Ifjúsági Magazin címmel, amely poszttert és slágerlistákat is közölt; a Magyar Ifjúságban Ritmus címmel könnyűzenei rovat indult; az Országos Rendező Irodát (ORI) utasították, hogy Gitárpárbaj címmel szervezzenek kifejezetten fiataloknak szóló rendezvényeket, ahol a legnépszerűbb beatzenekarok mérték össze tudásukat; Salgótarjánban minden évben fesztivált rendeztek az amatőr zenekarok és előadók részére.¹

Az Illés 1965-ben talán az első beat zenekar volt, akik magyar szöveggel ellátott saját számokat írtak. '66 tavaszán részt vettek egy amatőr zenekarok számára szervezett versenyen, ahol a feltételek között szerepelt, hogy az indulóknak magyar számokat is játszani kellett, a győztesnek pedig felvételi lehetőséget ajánlottak a Rádióban. Az Illés Lennon-McCartney és Szörényi-Bródy dalokkal indult, és megszerezték az első helyet. A felvételek során aztán komoly csatákat vívtak a Rádió vezetőivel, hogy maguk énekelhessék fel a dalaikat, és ne kelljen átadniuk azokat különböző táncdalénekesnőknek. Ráadásul még a Táncdalbizottságnak is voltak kifogásai a dalok ellen, így Bródy kénytelen volt gyorsan egy optimista versszakot írni Az utcán című dal végére.² A négyszámos kislemez végül az első magyar nyelvű beatdalokat tartalmazó kiadvány lett.³

Még ugyanebben az évben az első Táncdalfesztivál hozta meg a zenekar számára az igazi országos ismertséget, ahol a Még fáj minden csók című dalukkal indultak. A dal végül

¹ Jávorszky – Sebők, 60. o.

² Kocsis, 83. o., 157. o.

³ QUALITON EP 7358 gyártási szám alatt jelent meg.

második helyezést ért el, ám az együttes tagjainak szembesülniük kellett a ténnyel: a nézőközönségből nem mindenki szimpatizál velük. Szörényi Leventét, mint énekes-frontembert különösen kellemetlen szituációk érték. Kapott például egy levelet az alábbi szöveggel: „Idefigyelj, te szőrös majom! Jó lenne, ha befejeznéd ezt az ordítózást!”⁴ Akadtak azonban olyanok is, akik nem elégedtek meg a verbális agresszióval: „De még két évvel később is voltak olyan élményeim, hogy jöttem kifelé a Balatonból a későbbi feleségemmel, s felismertek ezek a szocialista brigád típusú főszerek, és mondogatni kezdték: itt van ez a majom, akinek annyira fáj, gyerünk, nyomjuk le egy kicsit a víz alá, hogy igaza legyen. Szépen bevették, hogy mi az ő ellenségeik vagyunk.”⁵

Az 1967-es Táncdalfesztivált kihagyták, de '68-ban Amikor én még kissrác voltam című dalukkal elsőprő sikert arattak. Ahogy Kocsis L. Mihály fogalmaz a zenekarról szóló könyvében: még a takarítónőnek járó díjat is ők vitték haza.⁶ Ám a nemzetközi politikában olyan változások jöttek, melyek – sok minden egyéb mellett – a zenei életben is éreztették hatásukat. Két nappal a fesztivál után egy vidéki koncertre tartott a zenekar, amikor szembe jöttek velük a testvéri Csehszlovákiába tartó harcokcsik. A hűvösebbé váló hazai és nemzetközi légkörben a hatalom képviselői talán úgy gondolták, túl nagy szabadságot engedtek a könnyű műfajnak, ezen belül is az Illésnek, így nekiláttak az együttes megrendszabályozásának.

Az első komolyabb lépés az 1969-es pécsi „kuka ügy” volt, melynek minden részlete és vetülete önmagában kitenne egy tanulmányra valót, így az alábbiakban csak a legfontosabbakat emelném ki. Március 31-én Illés koncert volt Pécsett, ahol előzenekarként a Tolcsvay trió lépett fel velük. Másnap a Tolcsvay trió tagjai, Szörényi Szabolcs és két technikus sétálni indult a városba, ahol az egyik utca közepén egy rozsdás kannát találtak, amit félrerúgtak az útból. Ekkor kötött beléjük egy Vincze József nevű, afféle önkéntes rendőr, huligánfogó, mellesleg korábbi nehézsúlyú bokszbajnok. Szóváltás kezdődött, ami tettelegesséig fajult, majd a társaság tagjait őrizetbe vették. Bár az ügyben az Illés tagjai közül csak Szörényi Szabolcs volt érintett, az egész zenekar támadások keresztüzébe került. Szabó László meglehetősen elfogult és ellenséges hangnemű újságcikket írt az ügyről a Népszabadságban, ahol aztán a zenekar viszontválaszát nem voltak hajlandók megjelentetni. Szörényi Szabolcsot és két társát az eljárás végén felmentették, Tolcsvay Lászlót pedig ezer

⁴ Konferansz az Illés 2001-es, népstadionbeli koncertjén.

⁵ Kocsis, 161. o.

⁶ Kocsis, 51. o.

forint pénzbírsággal sújtották. Az időközben sértettből ötöd rendű vádlottá átminősülő Vincze József végül közkegyelemben részesült, de kötelezték az ezeregyszáztizenkét forint perköltség megfizetésére.⁷ Mivel az ügy végére csak 1970. április 24-én került pont, kicsit előreszaladtunk az időbe; kanyarodjunk most vissza a hatvanas évek végére!

A kulturális nyitás jegyében a '60-as évek második felétől angol zenekarok is koncertezhettek Magyarországon. A Spencer Davis Group társaságában érkezett Budapestre John Martin menedzser, aki a meghívásért cserébe egy magyar zenekart kívánt kiutaztatni Angliába. Végül Charlie Coutts tanácsára, aki a Magyar Rádió angol szekciójának vezetője volt ekkoriban, választása az Omega együttesre esett. Mivel ez a történet most nem róluk szól, csupán röviden foglaljuk össze a két utazás ('68 tavasza és ősze) eredményeit: 24 koncertet adtak Londonban és a nagy iparvárosokban, szerepeltek a BBC Late in the Night című színes televíziós műsorában, a Decca cég pedig egy kis- és egy nagylemezt is megjelentetett a zenekartól.⁸ A borítón, mintegy a zenekar egyediségét, „kommunista” mivoltát hangsúlyozandó, az „Omega Red Star from Hungary” felirat szerepelt.⁹ Érdekesség, hogy a „Red Star” megnevezés annyira rajta ragadt az együttesen, hogy első magyarországi lemezükön, a Trombitás Frédi és a rettenetes embereken is így szerepelt.¹⁰

Tervezték az újabb kiutazást is, ám az élet és a kultúrpolitika közbeszólt. Kóbor János, a zenekar énekese egy interjúban így emlékezett vissza: „Abban az évben jött egy újabb angol zenekar, a Traffic, így nyitva volt az út, hogy újra mehessünk Angliába. Ráadásul már volt egy rendes lemezünk, és itt már a Red Star is elfelejthettük, már Omegaként hirdettek bennünket. Le volt kötve egy kéthónapos turné, mindenki jóváhagyta. Aztán [...] kultúrpolitikai döntés jött az Aczéléktól, hogy az Omega már kétszer volt Angliában, és most a táncdalfesztiválokon minden díjat besöprő Illés együttest kell honorálni ezzel a lehetőséggel. [...] John Martin, a Spencer Davis Group menedzsere egyengette a mi utunkat odakint, úgyhogy egyből Budapestre utazott, és mondta, hogy nagyon szépen köszöni ezt az „Illész” együttest, de ez a másik már fel van építve, volt kint kétszer is, most pedig le van szervezve a turné, végre a következő szintre léphetne. A magyar fejesek viszont továbbra is az Illéshez ragaszkodtak. [...] Kiment az Illés, hoztak magukkal egy balhét - én a mai napig nem tudom, hogy mit nyilatkoztak kint, mert ahhoz, hogy ebből botrány legyen, nagyon provokatívnak kellett lenni. Mindenesetre ezzel sikerült elérni, hogy befejeződött az Omega

⁷ A bírósági iratokat, a Népszabadság cikkét, és a zenekar meg nem jelent válaszát közli Kocsis, 413-425. o

⁸ Jávorszky – Sebők, 165. o.

⁹ DECCA KLR 4974 (Mono) / SKLR 4975 (Stereo) gyártási számokkal jelent meg.

¹⁰ QUALITON SLPX 17390 gyártási számmal jelent meg.

angliai karrierje is, mert onnantól kezdve úgy álltak hozzá, hogy a magyar zenekarokkal vigyázni kell, a John Martin pedig megköszönte szépen az együttműködést. Egyébként az Illéséket ezért mi sose hibáztattuk, nyilván senki sem mondta volna a helyükben azt, hogy nem akarnak Londonba menni.”¹¹

Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy az Illés basszusgitárosa, Szörényi Szabolcs egészen másképpen emlékezett a kiutazásuk előzményeire: „Ez a londoni út különben önmagában is csoda volt. Hogy éppen mi kaptuk a lehetőséget. [...] Itthon az Interkoncertnél, sőt, az sincs kizárva, hogy a magas minisztériumban döntöttek; de mindenképpen „politikai konzultációk” után esett ránk a választás. Volt is ebből sértődés, mert az omegasok úgy gondolták, hogy ezt az utat ők érdemelték ki. [...] Mindegy, a lényeg az, hogy az a bizonyos angol impresszárió ugyan minket akart, de ezen nagyon 'csodálkoztak' illetékes helyen. Miért nem az Omega?, kérdezték tőle. Hát mert ő az Illéséket akarja. Mert az angol az ilyen renitens. Ettől persze még mehetett volna az Omega, mert mint mondtam, a dolgok ilyen 'eszi, nem eszi' alapon zajlottak, de valami rejtélyes okból ezúttal engedékeny volt a magas hivatal.”¹²

Ennyi idő múltán már nehezen lehet eldönteni, kinek volt igaza. Mindenesetre érdekes, hogy a felállás mindkét fél történetében azonos, csak a szereplők cserélődnek fel: a külföldi szervező őket akarja, míg a hivatalos szervek a másik zenekart ajánlgatják neki. Mégis azt hiszem, az Omega verziója közelebb állhat a valósághoz. Logikusabbnak tűnik, hogy a két viszonylag sikeres körút után ismét őket hívják ki, ráadásul az új nagylemez, a 10000 lépés anyagából már angol nyelvű felvételek is készültek Magyarországon, melyek az újabb kinti lemez alapjául szolgálhattak volna.¹³

Tehát végül az Illés 1970 februárjában nekivághatott Angliának, igaz nem a legjobb feltételek mellett. A szerződés tíz napra szólt, de csak ha időben megérkeznek. Végül csak 23-án este tudtak elindulni, és 26-án este érkeztek meg, amikor rögtön színpadra is léptek a híres Marquee klubban. Ezen kívül még két nap jutott koncertekre, valamint érdekes körülmények között készült egy tévéfelvétel is, melynek további sorsa ismeretlen. Ennyi idő alatt persze nem lehet megváltani a világot, de némi közönség- és kritikai sikert így is be tudott söpörni a zenekar. Francis Field kritikus így méltatta őket: „A hatás lenyűgöző. A ritmus, az ismeretlen

¹¹ Kóbor János interjúja a Quart zenei portálnak, 2012. 03. 12.

<http://www.quart.hu/quart/archiv/cikk.html?id=7158>, letöltve 2012. 11. 14-én

¹² Kocsis, 197-198. o.

¹³ A hat elkészült dal 2011-ben jelentek meg, bakelit lemezen 550 példányban, néhány ritka felvétellel kiegészítve, Morias Records/ Collective Art CALP010 gyártási szám alatt.

hangszerelés az Illés együttesnek egyedi és izgalmas stílust kölcsönöz. A zene mellett a fiatal magyar közönségnek Bródy János ad politikai tartalmú szövegeket. A magyar művészetben napjainkban a társadalomkritika dominál. Egy dal, amely a látszólag egyszerű 'Amikor én még kisser voltam' címet viseli, valójában az ötvenes évek politikai hibáinak éles reflexiója. Más dalok a békéért szólnak vagy a bürokráciát támadják. Jancsó Miklós, Magyarország vezető filmrendezője mint kedvenc együtteséről beszél róluk, és Jancsó felesége, aki szintén filmrendező, felkérte őket, hogy az első két filmjéhez írjanak zenét.¹⁴

És ott volt még a BBC magyar nyelvű adásának adott interjú, amely a zenekar tagjainak legnagyobb megdöbbenésére minden eddiginél nagyobb vihart kavart körülöttük. A felvételhez sajnos nem sikerült teljes egészében hozzájutnom (mint a későbbiekben ki fog derülni, nem én voltam az egyetlen...), mindössze egy másfél perces részletet találtam az interneten. Ennek szövegét az alábbiakban közlöm:

Bemondó: És most ugyancsak ékes magyar nyelven szólal meg az Illés együttes egyik énekese, Szörényi Levente.

[Részlet a Keresem a szót című dalból.]

Bemondó: Az Illés együttes két tagja, Bródy János és Szörényi Levente nem kereste a szót, amikor tegnapelőtt este, az együttes sikeres angliai vendégszereplésének végén elbeszélgetett pop- és dzsesszműsoraink vezetőjével, Bobby Gordonnal.

Bobby Gordon: És például az, hogy ti hosszú hajat viseltek, az mennyiben befolyásolja a fogadtatást otthon?

Szörényi Levente: Nehéz élni hosszú hajjal, az az igazság...

Bródy János: Ez egy nagy probléma nálunk, de hát ez egy hülyeség! Úgyhogy én ezt nem is tudom miért probléma ez egyáltalán.

Szörényi Levente: Illetve miért fújják fel? Nevetséges!

Bródy János: Egyszerűen csak nevetni tudok azokon az embereken, akik ezt problémának találják, mert egyszerűen az ő primitívségüket bizonyítja. Semmi mást, csak azt, hogy ez a probléma jelenti a legnagyobb problémát számukra, akkor nem is ismerik a világot, amiben élnek.

¹⁴ Idézi: Sebők, 126. o.

Kétség kívül kritikus szavak ezek, de korántsem állnak arányban azokkal a retorziókkal, melyek a zenekart hazaérkezésük után érték. A visszaemlékezések szerint nagyjából az egész beszélgetés hasonló hangnemben zajlott le. Bródy így mesélt erről: „Többnyire én beszéltem, és a legélesebb kritika, amit megengedtem magamnak, az volt, hogy Angliában mindenkinek olyan hosszú haja lehet, amelyet akar, s milyen hülyeség, hogy otthon még mindig ezen vitatkoznak. És dicsértük a zenés klubokat, s hogy milyen jó volna minél több ilyen otthon is. Politikáról szó sem esett.”¹⁵

Ráadásul a belügyi szervek valami fatális melléfogása folytán Londonban nem volt velük a megszokott bőrkabátos „ügyelők” valamelyike, akik pedig otthon is szinte mindenhová elkísérték őket. Mint Pásztory Zoltán, az együttes dobosa visszaemlékszik: „Ha vidékre mentünk, mindig jött plusz egy fő. 'Az elvtárs az ORI-tól jött' – mondták. Örvendtünk. Ilyen szempontból teljesen elképesztő volt a londoni turné. Máig sem értem. Egy lélek sem jött velünk.”¹⁶ Így aztán nem volt ott senki, hogy a megfelelő pillanatban önmérsékletre intse a fiúkat; bár a következmények láttán erős a gyanú, hogy az illetékes helyen ezt nem enyhítő, hanem súlyosbító körülményként ítélték meg.

Hazafelé még egy hosszabb megállót tartottak Münchenben, ahol több koncertet is adtak, és többször találkoztak „Cseke László”-val, a Szabad Európa Rádió riporterével is. Ő azonban nem kívánta meginterjúvolni a zenekart, jól tudva, ezzel jóval többet ártana nekik, mint amennyit használhat.

„Csak azt tudjuk, hogy most nem jó”

A hazatérés utáni egy-másfél hónap a bizonytalanság ideje volt, mind a zenekar, mind pedig közönségük számára. Április 26-án kezdődött volna Mészáros Márta Szép lányok, ne sírjatok című filmjének forgatása, melynek az Illés is részese lett volna, ám felsőbb utasításra törölték őket a produkcióból, helyüket a Metro, a Kex, a Syrius és a Tolcsvay Trió vették át. Valamivel később leállították a zenekar új nagylemezének munkálatait is, mely részben a filmhez írt dalokat tartalmazta volna.

¹⁵ Kocsis, 95. o.

¹⁶ Kocsis, 252. o.

A letiltás tehát lényegében kezdetét vette: a koncertek elmaradtak, a Rádióban pedig nem csak Illés dalokat nem lehetett hallani, de az együttes által Koncz Zsuzsa lemezére felvett számok sugárzását is megtagadták. A közönség hangulatát jól érzékeltetik a Műszaki Egyetem lapjában, A jövő mérnökében megjelent Illések és pofonok című cikk alábbi sorai: „A városban és a Műegyetemen is terjedtek a hírek. Több éves eltiltás, bírósági tárgyalás, felosztatás, hazafihoz nem méltó cselekedetek, lemez- és filmleállítás és más hasonló susmorgás, suttogás. Senki sem tud biztosat, csak találgatnak. Mindenesetre valami mégiscsak történt. Hogy nincs rendben valami Illések körül, az kétségtelen. Hogy mi az igazság? Valójában ők sem tudják, csak találgatnak. Hivatalos határozat még nem született. Hallgatólagos eltiltás. A fővárosban ORI-rendezvényen nem vehetnek részt, a rádió-tv számaikat nem játszhatja, a Hanglemezgyár lemezüket félbehagyta, a főszereplésükkel és zenéjükkel készült színes játékfilm szintén félbemaradt. Mi történt tulajdonképpen? Miért a letiltás?”¹⁷

A kérdésekre, mint az egyetem végzős villamosmérnök hallgatója, Bródy János igyekezett megadni a válaszokat. „Rádiónyilatkozatot tettünk, melyben sok minden szóba jött. Állítólag mondtunk olyanokat is, ami nem fedte a valóságot. Valóban igaz, hogy a beatzenekarok kinti helyzete nagyon tetszett, s általában a beat-mozgalom helyzete. Ennek nyilatkozatunkban is hangot adtunk. Megkérdezték azt is, hogy mi a véleményünk a hosszú hajról. Azt válaszoltuk, hogy ma már ebből senki sem csinálhat problémát, mert a hosszú haj maga sem probléma. – Mondtatok olyat, amit itthon nem nyilatkoznátok? – Mindent amit elmondtunk, itthon is elmondtuk volna, vagy már részben el is mondtuk. [...] – Hogyan tovább? (A kérdés most nem is olyan szokványos.) – Dolgozunk tovább a fiúkkal, számunkra ilyen értelemben nincs leállás. Nem tudjuk, mi lesz holnap, csak azt tudjuk, hogy most nem jó. Szeretnénk tudni, mit tartalmaz a hivatalos végzés, amely a zenekar sorsát hivatott eldönteni. Sok mindent hallottunk az elmúlt napokban, de hivatalos véleményt még nem. Nem tudunk mi ellen tiltakozni. Úgy érezzük, nem követtünk el semmi olyat, ami miatt ilyen bánásmódban részesülhetnénk. Várunk és dolgozunk tovább.”

A cikk végül a cikkíró a zenekar melletti kiállásával zárul: „A fentiekhez nincs mit hozzátennem. Bródyval együtt én is izgatottan várom a hivatalos döntést, amit remélem a nyilvánosság elé tárnak. Mindenki szeretné tudni, hogy mi is voltaképpen az igazság Illések körül. A működési engedélyük még megvan, de teljesen harcképtelenek. Bármilyen is történt, a

¹⁷ A jövő mérnöke, 1970. május 16., XVII. évfolyam 18. szám

vétkest mindig meg kell hallgatni, s legfőképp tájékoztatni a döntés miértjéről. S ne felejtjük el, hogy a megbánókkal szemben mindig enyhébb az ítélet. Feltéve persze, ha a vétkes megbánja tettét. Ehhez azonban lenni kell mit megbánni...”

Szintén a közönség érzéseiről, várakozásairól tudhatunk meg sokat a „Pier”¹⁸ fedőnevű ügynök jelentéseiből is, akinek feladata az Illés klub tagjai között mozogva „hangulatjelentés” készítése volt. Az üggyel foglalkozó első, május 14-én kelt jelentésében (gépiratban máj. 19-én)¹⁹ az alábbiakról számol be: A közönség általános véleménye szerint a zenekar tagjai nem olyan ostobák, hogy nyugati tömegkommunikációs eszközöknek ellenséges politikai tartalmú nyilatkozatot tegyenek. Szerintük a BBC vagy a Szabad Európa szándékos provokációja (összevágás, rejtett felvétel), vagy a magyar hivatalos szervek rosszindulata (elsősorban a pécsi „kuka ügy” miatt) állhat a háttérben. Érdekes, hogy a BBC mellett itt is feltűnik a Szabad Európa Rádió, mint a nyilatkozat elhangzásának színhelye. Úgy látszik a minisztériumi dolgozókhoz hasonlóan a közönség egy része sem tudott mit kezdeni a BBC-vel.

„Pier” jelentését tovább olvasva kiderül az is, a koncertek lehetséges helyéről vagy időpontjáról is sokféle hír keringett. A terjengő pletykák szerint az ORI letiltotta a zenekart, de az OSZK [Országos Szórakoztatózenei Központ] továbbra is engedélyezi, így a Várban (mely a Műegyetemhez tartozó klub) vasárnaponként a későbbiekben is lesz koncert. A közönség nagy várakozásokat fűzött a május 20-án az FMH-ban esedékes Illés klubhoz, ahol majd a klubtagok és a zenekar tagjai találkozhatnak, és megbeszélnek a letiltást. Valamennyien megfogalmazták azon reményüket, hogy az Illés tisztázódik a vádak alól, az intézkedések pedig megszűnnek.

Miután a közönség által remélt találkozó elmaradt, az együttes tagjai pedig nem mutatkoztak a nyilvánosság előtt, korábbi törzshelyeiken sem lehetett fellelni őket, a közönség soraiban egyre furcsább és vadabb történetek kezdtek terjedni. Mint „Pier” május 28-ai jelentésében (gépiratban máj. 29-én)²⁰ áll: Elterjedt, hogy az együttes tagjait bebörtönözték, vagy vizsgálati fogságba zárták. „Ezt azzal támasztották alá, hogy kb. 3 héttel ezelőtt, ha nem is hangversenyen, de még találkoztak velük.” Vagyis hogy ennyi ideje már nem látták őket. A letartóztatás lehetőségét azzal magyarázták, hogy „a zenekar tagjai közismerten nem pályáztak a hivatalos szervek elismerésére, sőt nem voltak hajlandóak

¹⁸ Jelentéseit lásd: ÁBTL 3.1.2. M 37720 levéltári jelzet alatt.

¹⁹ ÁBTL 3.1.2. M 37720, 141. o.

²⁰ ÁBTL 3.1.2. M 37720, 146. o.

kiszolgálni a közízlést sem. Ezzel gyakorlatilag maguk ellen fordítottak minden olyan személyt, aki sorsuk alakításában befolyással bírt.” Világos beszéd. A közönség úgy látta, az együttes hivatalos oldalról semmilyen jóindulatra nem számíthat. Mint azonban Keszler Pál szerepvállalása az eseményekben mutatja, nem volt teljesen igazuk.

A jelentésből az is kiderül, a rajongókat legjobban foglalkoztató kérdés továbbra is az volt, miért nem tájékoztatják hivatalosan a nagyközönséget a letiltás okáról, időtartamáról és mértékéről. Sokan közülük azonban a választ is tudni vélték: „A fentiekből a ’rajongók’ arra következtetnek, hogy a hivatalos szervek már korábban sem szimpatizáltak az együttes tevékenységével és most az első adandó alkalmat megragadva elnémitották őket. Az okra hivatalos magyarázatot nem tudnak adni, inkább hallgatnak.”

„A művészvilág helyeslő morajlása”

Eközben a különböző „tmb.”-ken keresztül a zenész szakma reakcióiról is elkezdtek érkezni a jelentések. Mint az eseményekben később jelentős szerephez jutó „Gara”²¹ ügynök írja május 8-i jelentésében (gépiratban máj. 9-én)²²: „A művészvilág az Illés zenekar eltiltását főként helyeslő morajlással vette tudomásul. Senkit sem ért váratlanul, eddigi működésükből következtetve ezt várták tőlük. A külföldi nyilatkozattal senki sem értett egyet.” Az ilyen szintű szervilizmus azonban még a hatóságoknak is sok volt. Mint a jelentést rögzítő Kis Géza rendőrhadnagy hozzá is fűzte: „A művészvilág egyetértése az intézkedéssel politikai jellegű, de nagyobb részt a konkurencia félreállításának örülnek.” Ugyanakkor a kínálókozó lehetőséget felismerve rögtön kiadta az utasítást: „Az ügynök régi barátja Szörényi Levente. Az ügynöknek konkrét feladatot adtam arra vonatkozóan, hogy vele a kapcsolatot vegye fel. Erre az alkalmat az adja, hogy mindketten sűrűn járnak be az ORI-ba és itt nagy lehetősége van a találkozásnak.”

A „Papp Ferenc”²³ fedőnéven jelentő ügynök május 22-én (gépiratban máj. 27-én)²⁴ már konkrétumokat is szállított arról, hogy a különböző zenészek hogyan reagáltak az Illéssel

²¹ Jelentéseit lásd: ÁBTL 3.1.2. M-37332 levéltári jelzet alatt.

²² ÁBTL 3.1.2. M-37332, 57. o.

²³ Jelentéseit lásd: ÁBTL 3.1.2. M-39755 levéltári jelzet alatt.

²⁴ ÁBTL 3.1.2. M-39755, 229-230. o.

szembeni retorziókra. Doleviczényi Miklós a Kexből „elmondta, hogy szerinte 90%-a csak annak, amit az Illéséről beszélnek, ő tudja azt, hogy ezért nem tilthatták volna le.” A lényeg a következő mondat tartalmazza: „Hasonló helyzetben ugyanúgy nyilatkozott volna, mert szerinte semmit nem mondtak.”

Az Echo együttes két tagja, Tóricht György és Lelkes Zoltán kijelentették: „örültség amit tettek, ilyen elismerés és anyagi sikerek mellett.” A Sirius vezetője Baronits Zsolt szerint „megérdemlik büntetésüket, mert anyagi segítséget egyetlen együttes sem kapott annyit, mint Illésék (film, lemez, rádió, táncdalfesztivál).” Radics Béla, akit a hivatalos szervek egyébként szintén kitüntető figyelemmel kezeltek, annyit mondott: „Ha már a szövegeiket elmondták, miért nem maradtak kint.”

Mint látszik, meglehetősen sommás vélemények fogalmazódtak meg pro és kontra a zenészkollégákban. Ami különösen érdekessé teszi ezeket az elítéléseket, vagy éppen Doleviczényi kiállítását az Illés mellett az az, hogy a kérdéses nyilatkozatot szinte biztosan nem hallhatta egyikük sem, a hivatalos újságcikk, melyben részletesen felsorolják a zenekar bűneit, csak a következő hónapban fog megjelenni a Magyar Ifjúságban. Valószínűleg tehát egyszerű szimpátia kérdéséről van szó. A Kex tagjai, mely már korábban is, és később is fog együtt koncertezni az Illéssel, kiállnak mellettük, míg a többiek, mint Kis Géza hadnagy véleményét fentebb már idéztük, örültek a konkurencia félreállításának.

A Kex együttes egy másik tagja, Baksa Soós János énekes, aki egyébként Bródy és Radics mellett a legtöbb munkaórát adta ekkoriban az állambiztonsági szerveknek a könnyűzenei élet képviselői közül,²⁵ tiltakozó mozgalmat kívánt szervezni az Illés mellett. Ezt többek között „Gara” május 22-én kelt jelentéséből²⁶ tudjuk. „Gara” és Baksa Soós a Hunnia Filmgyár hangfelvevő stúdiójában találkoztak, ahol a korábban említett Mészáros Márta film hanganyagát rögzítették éppen. Érdekesség, hogy az ügynök tévesen „Szép lányok sirjatok” címmel hivatkozik rá. Ekkor Baksa Soós „az egyik felvételi szünetben kérés nélkül előhozakodott az Illés ügyel és, hogy mi mindent próbált szervezni Illésék önzetlen támogatására. Megpróbált rávenni különböző zenekarokat, hogy Illés számokkal gyarapítsák repertoárjukat, azon kívül lemondani velük jelentőségteljes fellépéseket mint valamilyen szolidaritási bojkottszerűséget.” Kísérletei azonban nem jártak sikerrel. „Sehol sem talált meghallgatásra, amely tükrözi a zenész világ viszonyát és ’együttérzését’ az Illés

²⁵ A Bródy, Baksa Soós és Radics körül zajló ügynöki tevékenységről az 1968 és ’73 közötti időszakban, bőséges forrásanyagot közöl Szőnyi, 289-377. o.

²⁶ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 65. o.

komplikációival.” Mint mondta, azért lenne erre szükség, mert szerinte az Illés-procedúra az egész beat-zenei társadalom és annak működése ellen irányul.

„Keszi bácsi” közbelép

Keszler Pál nyugalmazott BM-ezredest 1962-ben nevezték ki az ORI, vagyis az Országos Rendezői Iroda élére. Ennek az intézménynek a feladata volt az ország kultúrprogramokkal való ellátása, a háromezer fővárosi és vidéki kultúrház, a sportsarnokok valamint a vendéglátóhelyek műsorokkal történő megtöltése. Az ORI jogkörébe tartozott továbbá az előadók, zenekarok vizsgáztatása, a működési engedélyek kiadása. A beatzenekarok csak 1966-tól szerepelhettek az ORI rendezvényein: először a kifejezetten amatőr zenekaroknak szervezett Gitárpárbaj nevű rendezvényeken, majd néhány kiválasztott együttes turnékon is részt vehetett, bár nem kifejezetten a saját kulturális közegükben. Az Illést például Honthy Hannával egy esztrádműsorban szerepeltették.²⁷

Az együttes első találkozása Keszler Pállal, akit a visszaemlékezésekben többen csak „Keszi bácsi”-ként emlegetnek, ebbe az időszakba nyúlik vissza. Szörényi Levente így emlékszik vissza arra, hogyan segített neki Keszler elkerülni a katonaságot: „'67 októberében már a XI. kerületből jött a behívó, ahol nem volt ismeretségem, ezért alkalmasnak minősítettek. Viszont az együttes már nagyon népszerű volt, ORI-turnékon is részt vettünk, rengeteg fellépésünk volt. Ezért az ORI vezetője, Keszler Pál járt közben az érdekemben [...] Az volt az érdeke, hogy az Illés minél többet játsszon, hiszen akkor voltunk a csúcson, úgyhogy ő elintézte, hogy ne hívjanak be. De később még egyszer megpróbáltak behívni, ezúttal az V. kerületben, ám akkor Keszler végleg elintézte, hogy többet ne hívjanak.”²⁸ Egy korábbi alkalommal ezt is elárulta: „...minket azonban kedvelt, talán azért is, mert mint pouzanos érzett valami szakmai szolidaritást irántunk, úgy szólított bennünket 'karnagy urak', mi meg, hogy 'Keszi bácsi’.”²⁹

²⁷ Jávorszky – Sebők, 106. o.

²⁸ Szörényi Levente interjúja a Quart zenei portálnak, 2012. 11. 03. <http://www.quart.hu/quart/interju/20121101-szorenyi-levente-interju-hogyan-akartak-szetverni-az-illest.html>, letöltve 2012. 11. 17-én

²⁹ Kocsis, 164. o.

Az „első generációs” beat-zenészekkel Keszler később is jó kapcsolatban maradt. Presser Gábor (LGT) például így emlékszik vissza egy néhány évvel későbbi esetre, amikor az Interkoncert (a magyar zenekarok külföldi fellépéseit intéző, szintén állami monopól cég) követelésére Keszler kénytelen volt letiltani őket: „Keszler Pál, az ORI igazgatója akkor visszaírt az Interkoncertnek, hogy tudomása szerint a megmentett fellépésért, jól sikerült beugrásért a világon mindenhol jutalom jár, nem pedig eltiltás. De hát, mit volt mit tenni, az Interkoncert követelésére le kellett tiltani bennünket. Ez többször előfordult, ilyenkor mindig megkérdezte, mikor vonulunk be a stúdióba. Jelöljek meg hat hetet, amikor biztosan nem koncertezünk, azután megíratta a határozatot, hogy szigorú megrovás és azon a hat héten tilos fellépnünk.”³⁰

Végül sor került a Művelődési Minisztériumban a hivatalos kihallgatásra, ahol Barnáné elvtársnő személyében a hatalom szigorúan felelősségre vonta a zenekart, és ahová Keszler Pál is elkísérte az együttest. „A feledhetetlen Barnáné...”, ahogy később Szörényi Levente emlegeti. „Tipikus elvtársnő a minisztériumban, aki azt magyarázgatta nekünk, hogy annak idején Szibériában voltak és mégsem veszítették el a fejüket.”³¹ A hölgy és maga az egész kihallgatás mély nyomokat hagyott az együttes tagjaiban. Pásztory Zoltán: „Senkinek sem kívánom. Mi az öreg Keszler védőszárnyai alatt mentünk, de Barnánét mindenféle komor emberek vették körül. Nem szóltak semmit, csak néztek minket. Ez volt a legrohadtabb.”³²

Mindenesetre az gyorsan kiderült, fenyegető megjelenésük ellenére az Barnáné és kollégái nem álltak éppen a helyzet magaslatán, legalábbis az üggyel kapcsolatos felkészülésben semmiképpen. Szörényi Szabolcs így emlékszik: „Amikor Keszi bácsi vitt minket a minisztériumba, raportra Barna elvtársnőhöz [...], csak azt szerettük volna elérni, hogy legalább hallgathassuk meg a ’bűnjelet’. Annyira összekeverték mindent, hogy amikor elkezdtek papolni a Magyar Népköztársaság becsületéről, amit mi, lám, a porba tiportunk, állandóan a Szabad Európa Rádiót emlegették. [...] A Szabad Európa egyszerűen ’jobban’ hangzott, hiszen az volt a főmumus. A BBC-ről jószerivel azt sem tudta a jónép mifelénk, hogy eszik-e vagy isszák. Mindenesetre én megkérdeztem [...]: tessék mondani, megvan önöknek a felvétel? Meg, meg, natürelmón’. Jaj, de jó, akkor mi is meg tudjuk hallgatni. Azt már nem!”³³

³⁰ Szántó, 117. o.

³¹ Kocsis, 164. o.

³² Kocsis, 254. o.

³³ Kocsis, 200. o.

Az immáron hivatalossá váló letiltás elsőre letaglózta a zenekart. Keszler azonban ezúttal is segítségükre sietett, és – igaz csak vidéki fellépéseken, de – állandó koncertezési lehetőséget biztosított az Illésnek. Az ő érdeme volt, hogy az eredetileg országosra tervezett szilencium végül csak a fővárosra terjedt ki, így gyakorlatilag az éhenhalástól mentette meg őket. Tegyük hozzá a dologhoz azt is, a döntést legalább részben gazdasági érdekek is mozgatták. Azzal, hogy a „vidék legjobb zenekarává” váltak, szép pénzt hoztak az ORI-nak, melynek nyereséget kellett termelnie a Magyar Népköztársaság Kulturális Alapja számára, hogy ebből az „igazi”, „értékes” művészetet finanszírozhassák.³⁴

És anyagilag az együttes sem járt rosszul. Mint Szörényi Levente mondta: „Meg kell mondanom, soha annyi pénzt nem kerestünk, mert rengeteg fellépésünk volt, tehát olyan nagyon nem szűrtak ki velünk.”³⁵ A zenekar tagjainak, együtt és külön is, lehetőségük nyílt jelentősebb beruházásokra. Mint „Gara” ügynök két jelentéséből – augusztus 3. (gépiratban augusztus 4-én)³⁶ és november 20.³⁷ – kiderül, Szörényi Levente új autót vásárolt, fehér Vauxhall-Vivat 150 ezer forintért, bár az is igaz, hogy 50 ezer adóssága is volt ekkor; valamint a zenekari kasszából vettek egy új, Lowrey márkájú elektromos orgonát, 50-60 ezer forintért.

„Engem már más nem ért, csak az, ki jól megfigyel”

Ebben az időszakban számos ügynök, hivatalos nevükön titkos megbízott – röviden: tmb –, vagy köznyelvien besúgó tevékenykedett a zenekar körül. Az alábbiakban az ő tevékenységüket fogom vizsgálni, elsősorban jelentéseik szövegeire támaszkodva.

Az elején szükségesnek érzek néhány általános dolgot megfogalmazni. A szóban forgó személyek közül természetesen egyikük sem volt főállású ügynök, így feladataikra nagyobb részt csak szabadidejükben volt, vagy lehetett volna idejük. Éppen emiatt még a legaktívabb ügynökök jelentései sem alkotnak folyamatos láncolatot, a legaktívabb „Gara” ügynök beszámolóí között is van, hogy két-háromhónapnyi idő telt el. Így bár a különböző ügynökök

³⁴ Jávorszky – Sebők, 112. o.

³⁵ Kocsis, 164. o.

³⁶ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 81-82. o.

³⁷ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 96-97. o.

jelentéseinek összességéből egy viszonylag jó képet kaphatunk az Illés tagjainak tevékenységéről, de ezek az információk messze nem terjedtek ki minden területre.

Ezekből kifolyólag az Állambiztonsági Szolgálat munkatársainak számos nehézséggel kellett megküzdeniük. A tartótisztek elképzelései/tervei ellenére a dolgok meglehetősen esetlegesen alakultak. A kiadott feladatok nagyobbik része nem, vagy csak részben került megvalósításra, a végső célkitűzéseket pedig, vagyis ügynököt építeni a zenekarba vagy közvetlen környezetébe, illetve eltávolítani Bródyt az Illésből, egyáltalán nem sikerült megvalósítani.

Első lépésként az ügynökök sikerességét vizsgálnám meg, vagyis hogy a kiadott feladatokat mekkora mértékben tudták véghezvinni. Ebből a szempontból a legsikeresebb a „Pier” fedőnevű ügynök volt, bár az is kétségtelen, hogy az ő megbízatása viszonylag egyszerű volt. Mint jelentése elején írja: „Feladatom volt az 'Illés' beat zenekar letiltásával kapcsolatban kialakult hangulat megfigyelése.”³⁸ Ez arra az időszakra esik, mikor a zenekar letiltása a közönség számára már nyilvánvalóvá vált, de hivatalosan még nem jelentették be. Mint fentebb már esett szó róla, ennek két jelentésében eleget is tett, részletesen beszámolva a közönség várakozásairól, a közöttük terjedő különböző pletykákról. Egy harmadik, július 1-jei beszámolójában pedig Takács István a Magyar Ifjúságban megjelent újságcikkének illetve a zenekar arra adott válaszána visszhangjairól írt, elsősorban munkatársai véleményét közölve.

„Pier” jelentéseit a tárgyilagos hangnem jellemzi, tényszerűen számolt be az elhangzottakról, azokhoz saját véleményét, értéktételeket nem fűzött, az ügyel kapcsolatos saját gondolatait, ötleteit nem közölte beszámolóiban. Az ügynök tehát az Illéssel kapcsolatos feladatait maradéktalanul teljesítette, ám más területeken nem volt ennyire sikeres. Másik feladatában, mely szerint régi ismerőseivel a Hungária kávéházból újra kapcsolatot kellett volna létesítenie, jelentős rááldozott idő ellenére sem ért el eredményt. Éppen ezért tartótisztje az alábbiakat fűzte a jelentéshez: „Pszichológiai szempontból az ilyen kudarc negatíván hathat további eredményeire, munkájára. Ezért az eredménytelenség ellenére fáradozásáért dicséretben részesítettem.”³⁹

Kevésbé volt Illés-ügyben sikeres a „Papp Ferenc” fedőnevű ügynök. Az ügyel kapcsolatos első jelentésében, a zenészsakma különböző tagjainak véleményét vezeti elő az Illés nyilatkozata és letiltása kapcsán. Ezután június 18-ai jelentésében (gépiratban június 23-

³⁸ ÁBTL 3.1.2. M 37720, 141. o.

³⁹ ÁBTL 3.1.2. M 37720, 154. o.

án)⁴⁰ feladatának megfelelően részletes jellemzést közöl Pásztory Zoltánról, melynek alapján megbízói úgy vélhették, érdemes lehet megpróbálkozni a dobos leválasztásával a zenekarról. „Az inf. azt a feladatot kapta, hogy személyesen vegye fel a kapcsolatot Pásztory Zoltánnal azzal, hogy olvasott az együttesről a Magyar Ifjúság című folyóiratban, a külföldi turnéjukon történeteikről.”

„Papp Ferenc” azonban mérsékelt sikerrel járt a kapcsolatfelvétellel. Július 16-án jelentette (gépiratban július 18-án)⁴¹, hogy Pásztoryt nem tudta elérni, mivel az hol Nógrádverőcén volt, hol pedig a Balaton környékén koncertezett. 16-án az ORI-ban összefutott Miklósi Péter énekessel, aki azt mondta, keresse meg nyugodtan Füreden, ahol Illéssékkal is találkozni fog. „Papp Ferenc” közli, hogy zenekarával, a Juventusszal ők is fellépnek a füredi Anna-bálon, így akkor majd alkalom nyílik a találkozásra. Ehhez a leendő találkozáshoz pedig nagy reményeket fűztek, legalábbis erre utal a tartótiszt értékelése. „A meghívás alapján lehetősége lesz a III/a. csoport jelöltjével részletes beszélgetés lefolytatására.” Vagyis ha jól értelmezem ezt a mondatot, az Állambiztonság szerette volna beszervezni Pásztoryt, és így valóban elsőrangú hírforrással és beavatkozási lehetőséggel rendelkeztek volna az Illés ügyeiben. Ez a találkozó azonban nem jött létre.

Szeptember 10-én „Papp Ferenc” beszámolt róla (gépiratban szeptember 12-én)⁴², hogy legalább telefonon beszélni tudott Pásztoryval, és megbeszélték, hogy személyesen is találkoznak. Ennek kapcsán az alábbi instrukciókat kapta: „Az inf. feladatul kapta, hogy a telefonon megbeszélt személyes találkozóra – Pásztoryval – menjen el. A beszélgetést úgy irányítsa, hogy a zenekar külföldi szereplésén történeteikről pontos adatokat szerezzen. Ismerje meg elképzeléseit és terveit a zenekarnak.” Az esetleges beszervezésről itt már nem esik szó, és mivel a jelentések között arra sem utal semmi, hogy ez a találkozás létre jött volna, ez a vonal a későbbiekben már nem jutott szerephez az ügyben.

A legfontosabb kérdés, amit sajnos nem tudunk megválaszolni, az, hogy az ügynök direkt nem hajtotta-e végre a megbízatást, vagy tényleg nem járt sikerrel. Mindenesetre a jelentések végére fűzött megjegyzésekben semmi nem utal arra, hogy az Állambiztonság munkatársaiban ez a lehetőség felmerült volna. Ugyanakkor a jelentésekből tudjuk, hogy „Papp Ferenc” ekkor más tizenhat éve ismerte Pásztoryt, viszonyukat pedig barátiként jellemezte. Két és fél hónap alatt mindössze egy telefonbeszélgetésre futotta, pedig Pásztory a

⁴⁰ ÁBTL 3.1.2. M-39755, 229-230. o.

⁴¹ ÁBTL 3.1.2. M-39755, 233-234. o.

⁴² ÁBTL 3.1.2. M-39755, 241-242. o.

zenekar „kiszámíthatóan mozgó” tagjai közé tartozott: állandó munkahelye volt az Operettszínházban, és törzsvendégnek számított több zenészek által gyakran látogatott szórakozóhelyen is. Ugyanakkor természetesen elképzelhető az is, hogy a másodvonalba tartozó, de azért sokat koncertező Juventus zenekar tagjaként „Papp Ferenc” tényleg nem tudott több időt szánni a próbálkozásokra.

Pusztán érdekesség, hogy Kocsis L. Mihály interjúkötetében Pásztory miként emlékszik vissza: „A hatalom kerülgetett-e benneteket? – Engemet biztosan nem. Hiszen én voltam a legkisebb pont. Se szöveget nem írtam, se zenét nem szereztem. [...] Engem soha senki nem környékezett meg. Szerencsére.”⁴³

Különösen érdekes a „Mosolygó” fedőnevű ügynök története, aki váratlan hirtelenséggel került az Illés közelébe, és a későbbiekben – minden próbálkozása ellenére – már nem is tudott visszajutni oda. „Mosolygót” Gyárfás László ORI turnévezető segítségével helyezték el a Balaton körül turnézó zenekar közelében, mint amolyan lelkes rajongót, aki örül, hogy találkozhat velük. Az ügynök az elkövetkező néhány napot a zenekar és baráti társaságuk tagjaival töltötte. „Mosolygó”, július 23-i jelentésében (gépiratban július 24-én)⁴⁴ így jellemezte a kialakult kapcsolatot: „...az együttes valamennyi tagjával jó viszonyt alakítottam ki. Ugy vettem észre, hogy valamennyiük tetszését megnyertem, s komolyabban érdeklődtek utánam. Ezt bizonyítja az is, hogy megadták az ORI telefonszámát, ahol bármikor megtalálom őket. Szóba került, hogy augusztus 15-ig Siófokon szabadságukat töltik és szívesen látnak. Ezen kívül megadták a Klub címét, ahol eltöltésük után először fellépnek, és ide belépőt is adnak. Szörényi Szabolcs pedig felírta a nevem és telefonom s kérték azt is, hogy írjak nekik.”

A dolog tehát látszólag sikeresen indult, erre utalt a jelentés hivatalos értékelése is: „Siófoki tartózkodásuk alatt sikerült „Mosolygónak” a célszeméllyel, társaikkal megismerkedni. A feladat végrehajtása során dekonspiráció nem történt. Az ügynök jelentése értékes, operatív tisztt, és társadalmi kapcsolat útján ellenőrzött. Az ügynök ügyesen, eredményesen dolgozott. Elérte, hogy az együttes tagjai befogadják, nem alkalmi, hanem rendszeres kapcsolatot alakítsanak ki vele. Feladata végrehajtása során az együttesrel több előadáson vett részt. Nyilvános szórakozóhelyen voltak, befogadták az általuk bérelt nyaralóba, ahol együtt szórakoztak, táncoltak. A fentiekkel az elsődlegesen kitűzött célt

⁴³ Kocsis, 252. o.

⁴⁴ ÁBTL 3.1.2. M-36204, 64-66. o.

elértük. Ez alkalommal politikai jellegű beszélgetésre sor nem került, de érdeklődési körüket, családi kapcsolatukat, szórakozásaikat ügynöki uton is megismerhettük.”

Ám a várakozásokkal szemben komolyabb folytatása nem lett az ügynek. „Mosolygó” a zenekar tágabb baráti társaságához tartozó, Siófokon megismert Böszörményi Nagy Máriával állandó kapcsolatot tartott ugyan, rajta keresztül egyszer Szörényi Szabolcs feleségével is tudott beszélni, ahol első sorban Takács István Illések és pofonjaik című újságcikke volt a téma. De az Illéshez, illetve az elsődleges célszemélyként kijelölt Bródyhoz nem tudott közelebb jutni.

November 3-ai jelentésében⁴⁵ közli: „Feladatom volt, Bródy János telefonszámának megszerzése és vele beszélgetés folytatása.” Ezt azonban nem tudta végrehajtani, mivel a szóban forgó telefonszámot sem Gyárfás László, sem Böszörményi Nagy Mária nem tudta neki megadni. December 8-ai⁴⁶, a témával foglalkozó utolsó jelentéséből megtudjuk, jobb híján az édesanyja címére írt levelet neki. Választ azonban – amennyire tudni lehet – soha nem kapott.

Számomra kifejezetten megdöbbentő volt, amikor „Mosolygó” ezen jelentéseit olvastam. Az ember azt képzelné, egy diktatúra titkosrendőrsége számára nem kéne áthághatatlan akadályt jelentsen, hogy ügynökének megadja a célszemély telefonszámát, akivel a kapcsolatot fel kéne vegye. Talán a lebukást akarták ezzel elkerülni, hogy ha Bródy megkérdi, ki adta meg a számát, „Mosolygó” hiteles választ tudjon adni. Mindenesetre furcsa, hogy nem akadt egyetlen tmb. vagy társadalmi kapcsolat, aki ebben az ügyben segítséget nyújthatott volna.

Ugyanakkor adottak más lehetőségek is. „Mosolygó” augusztus 6-ai jelentése (gépiratban augusztus 10-én)⁴⁷ végén ugyanis Pollacsek Kálmán rendőr őrnagy megjegyzi: „Az ügynök ellenőrzés alatt áll. Az elmúlt hetekben beszervezését megerősítettük, mivel dekonspirált.” Ebből arra lehet következtetni, „Mosolygó” nem önként végezte feladatát, és emiatt nem is tett meg mindent azért, hogy sikeresen teljesítse. Esetleg az is elképzelhető, pont az Illés tagjainak és baráti körüknek kedvező fogadtatása váltott ki belső konfliktust az ügynöknél. Mindenesetre „Mosolygó” később még visszakerült a megbízható kategóriába, és az elmaradt sikerek ellenére az iratok tanúsága szerint a tartótiszt nem marasztalta el. A

⁴⁵ ÁBTL 3.1.2. M-36204, 103. o.

⁴⁶ ÁBTL 3.1.2. M-36204, 106-108. o.

⁴⁷ ÁBTL 3.1.2. M-36204, 72. o.

fentebb említett december 10-i jelentés végén is csak annyit jegyeztek meg, hogy amikor a célszemély válaszol a levélre, kijelölik további feladatait.

Természetesen ez is csak feltételezés, az ügynök jelentéseiben, vagy a tartótiszt értékelésében nincs nyoma a dolognak, de én a magam részéről valószínűnek tartom, hogy „Mosolygó” lebukott a zenekar tagjai, vagy legalábbis Bródy előtt, és ezért hiúsultak meg kapcsolatfelvételi kísérletei.

A legkiterjedtebb ügynöki munkát a „Gara” fedőnevű személy végezte ekkoriban a zenekar körül. Ő kezdetben kissé véletlenül keveredett az ügybe, első alkalommal feladatán kívül jelentette a „művészvilág helyeslő morajlását” az Illés letiltása kapcsán. Ezután azonban, mint fentebb röviden már szóba került, utasításba kapta, hogy Szörényi Leventével, aki régi barátja, de már négy éve nem találkoztak, vegye fel újra fel a kapcsolatot. Erre sor is került, és amennyire az Illés, és „Gara” zenekarának, a Metrónak turnémenetrendje engedte innentől rendszeresen találkoztak az év végéig.

A baráti viszonynak megfelelően ezeken a beszélgetéseken Szörényi beszámolt „Garának” az Illés tagjai közt a letiltás hatására uralkodó hangulatról, várakozásairól, reményeiről és várható időbeosztásukról is. „Gara” egy másik feladata volt a Kex együttes énekesének, Baksa Soós Jánosnak megfigyelése, akivel emiatt szintén szoros kapcsolatot alakított ki, többször hosszasan beszélgettek „Gara” lakásán. Baksa Soós ügye érintőlegesen az Illéshez is kapcsolódott, mivel a két együttes ekkoriban közösen koncertezett, és az énekes próbált rávenni más zenekarokat, hogy Illés számokat is vegyenek fel a repertoárjukba, illetve hogy mondjanak le jelentőségteljes fellépéseket, amolyan szolidaritási bojkott jelleggel.

„Gara” tehát több vonalon is sikeresen tevékenykedett, megbízói azonban mégsem voltak vele teljesen elégedettek. Mint Kis Géza hadnagy írja a május 22-i jelentéshez⁴⁸ fűzve: „Figyelemre méltó az ügynök jelentésében, hogy tulzottan a lényegre törekszik az írás során és így szerinte lényegtelen, de számunkra esetleg lényeges dolgok sikkadnak el. Ez a probléma szóbeli beszámolójában is fennáll, ezért a jövőben hosszabb találkozókat kell vele tartani és a részletkérdésekre is alaposan kikérdezni.” Július 20-án pedig hasonló okokból újfent elmarasztalták: „Komoly gondot okoz az ügynöknél, hogy túl általánosan fogalmaz, ami abból adódik, hogy a számára bőségesen jelentkező helyzeteket nem használja ki elég tudatosan. Erre vonatkozóan nagyobb alaposságot kértem tőle. Közöltem vele, hogy nem elég létrehozni olyan körülményeket, ahol a célszemélyek együtt vannak, azt neki irányítani kell és

⁴⁸ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 61-62. o.

maximálisan ki kell használnia. Amennyiben ezt megfogadja, úgy jelentései is konkrétabbak lesznek. A kérésem megvalósítására határozott ígéretet tett.”⁴⁹ Augusztus 3-án pedig a következőket állapítják meg róla: „Az ügynöknek igen jó hirszerző lehetősége van, de ügynökké nevelésére rengeteg időt és energiát kell fordítani. Erre sajnos a nyári időszak nem megfelelő, mert csak rendszertelenül és akkor is rövid időre tudunk összejönni.”⁵⁰

Az ügyben szereplő többi ügynökkel ellentétben „Gara” kifejezett kezdeményezőkészségről tett tanúbizonyságot. Átlátta a hatóságok szándékait, és saját javaslatokat is megfogalmazott. Június 1-jei jelentésében⁵¹ az alábbiakat írta: „Véleményem szerint nem kerül különösebb erőfeszítésbe az I. zenekar tagjait Bródy ellen fordítani.” Az ötlet határozott tetszést aratott, és Kis Géza hadnagy alkalmasnak is találta „Garát”, hogy a terv megvalósításának aktív részese legyen. „Perspektivikus terveink előkészítésére az ügynök feladatul kapta, hogy Szörényi Leventével való beszélgetés során szerezzon információkat arra vonatkozóan, hogy hogyan vélekednének a zenekar tagjai, ha esetleg Bródy Jánostól meg kéne válniuk. Erre vonatkozóan a későbbi lebukás elkerülése céljából részletes eligazítást adtam az ügynöknek. További feladata az ügynöknek, hogy nézzen körül a beat-zenészek között, aki – esetleg, alkalom adtán – Bródyt helyettesíteni tudná.”

Július 20-án „Gara” aztán újabb részletes feladatlistát kapott az Illéssel kapcsolatban, immár leginkább Bródy Jánosra, mint elsődleges célszemélyre fókuszálva. „1. Mi az 'Illés' zenekar tagjainak augusztusi programja. Ha külön mennek nyaralni, akkor Bródy János hol tölti a szabadságát. 2. A beszélgetés kapcsán mérje fel, hogy a zenekari tagok hogy viszonyulnak egymáshoz, elsősorban Bródyhoz. 3. Tisztázza, hogy Pásztori Zoltán, hogy került a zenekarhoz és milyen a viszonya a zenekar többi tagjához. 4. Tudja meg, hogy Bródy János milyen külföldi kapcsolatokkal rendelkezik és mely belföldi követségeken van kapcsolata. Erre jó alapot szolgáltat az ügynök tervezett /augusztus végén/ Svéd és finnországi útja.”⁵²

Itt érkezünk el egy olyan ponthoz, melyről korábban volt szó, vagyis az esetlegességhez. „Gara” augusztus 4-én még ír egy jelentést az Illésről, majd legközelebb október legvégén találkozik a zenekar tagjaival. A nyár második felére tervezett találkozók esetleges megtörténtenek, melyekhez az ügynök külön instrukciókat is kapott, nyoma sincs a későbbi jelentésekben. Annak sincs nyoma, hogy az előző bekezdésben leírt részletes

⁴⁹ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 75. o.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 83. o.

⁵¹ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 69-70. o.

⁵² ÁBTL 3.1.2. M-37332, 76. o.

kérdésekre választ adott volna, igaz a tartótiszt értékeléseiben sem vetik szemére ezek hiányát.

Mindezek ellenére „Gara” tett még egy utolsó kísérletet Bródy leválasztására az Illésről. Mint október 30-ai jelentéséből (gépiratban november 3-án)⁵³ kiderül, 28-ai találkozásukon egészen konkrét üzleti javaslatot tárt elé. Elsősorban abból indult ki, hogy Bródy a felmerült problémák miatt esetleg abba akarja hagyni az Illés zenekarosdit. És hogy ebben az esetben nem venne-e részt egy esetleges privát stúdió létrehozásában? Azért gondolt rá, mert villamosmérnöki végzettsége okán megfelelő szakmai háttérrel rendelkezik, valamint széleskörű ismertséggel és kapcsolatokkal bír. „Gara” adná a berendezést és a gyakorlatot, Bródy dolga pedig a munkaszervezés és a működés legálissá tétele lenne, lemezgyári kapcsolatai segítségével. A stúdióval megbízásokat lehetne szerezni olyan munkákra, melyeket a lemezgyár nem tud elvállalni, mint például egy élő lemezfelvétel. Bródy válasza azonban óvatosan tartózkodó volt, melynek alapvető lényege a nem.

A nap folyamán „Gara” még egy újabb ajánlatot tett Bródynak, egy diszкотéka-klub szervezésére. A dolog úgy működne, hogy ők adnák a berendezést és a lemezeket, és ezért cserébe belépőt szednének a hallgatóságtól. Bródy szerint azonban ez ebben a formában nem kivitelezhető. Miután Szörényi Levente csatlakozott hozzájuk, „Gara” neki is megmutatta az általa fölvetett új Metro lemezt⁵⁴, mint reális alapját egy esetleges privát stúdiónak. De Bródyhoz hasonlóan Szörényit is csak az ügy őket érintő része foglalkoztatta, vagyis hogy valamelyik alkalommal róluk is lehetne hasonló felvételt készíteni. Az ügynök végül kissé csalódottan így összegzi tapasztalatait: „...azt szűrtem le, hogy minden gondolatuk a zenekar körül forog és szó sincs arról, hogy feladják, vagy bármilyen diszharmónia lenne köztük.”

Ennek ellenére utasítást kapott rá, hogy mondja el, felmondott a Metrónál, és következő év elejétől külföldre készül, ami sokkal kifizetődőbb. Kérdezze meg, ne szerezzene Bródynak is ilyen szerződést az NSZK-ba? Ebből látszik, hogy a hivatalos szervek abban reménykedtek, a nagy anyagi haszon reményében Bródy hajlandó lesz feladni a – reményeik szerint – kilátástalannak tűnő harcot. Sajnos a későbbi jelentésekből nem derül ki, „Gara” megtette-e Bródynak ezt az ajánlatot is, ez az ügy több korábbi dologhoz hasonlóan elsikkadt.

Amikor ezt a részt olvastam a jelentésben, hirtelen beugrott valami, amit a Tátrai Bandről szóló könyvben Horváth Charlie mesél arról, hogyan került ő a külföldi

⁵³ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 89-90. o.

⁵⁴ Egy este a Metro klubban címmel jelent meg, mint az első magyar koncertlemez, Qualiton LPX 17417 gyártási szám alatt.

vendéglátóiparba. „Az egyik koncertünk után felmentem „Garához” házibuliba, ahol csupa dzsesszista, konzit végzett, külföldöt megjárt igazi zenész gyűlt össze. Egyszer csak megszólal „Gara”: ’- Miért nem hagyod az egészet a francba? Nézd, vagyunk itt egy páran, csinálunk egy jó kis zenekart és kimegyünk külföldre játszani!’ És igaza volt. Tényleg bulizott ott egy pár jó zenész, akikkel zenekart csináltunk és kimentünk játszani. Kezdetben csak egy évet terveztünk a vendéglátózásból, de a végén tizet húztunk le [...]. A ranglétra legalján kezdtük és odáig jutottunk, hogy [...] elértük a legmagasabb gázsi kategóriát, amit zenész csak kaphat.”⁵⁵

„Gara” tevékenységét az Illés körül tehát alapvetően sikertelennek kell tekintenünk, kijelölt feladatainak csak kevésbé fontos részeit tudta teljesíteni. Kis Géza hadnagy el is marasztalja, bár nem konkrétan ezért, hanem az ügynöki munka általános elhanyagolása miatt. Mint írja: „Az ügynök a megbeszéltek ellenére a fentiekre nem jelentkezett be. A találkozón figyelmeztettem, hogy amennyiben a hátralévő időben nem veszi komolyan a munkát nem fogjuk kiengedni az NSZK-ba.”⁵⁶ Ebből is látszik, hogy bármennyire is kezdeményezőnek és lelkesnek tűnt „Gara” bizonyos esetekben, az ügynöki munkát nem meggyőződésből végezte. Valószínűleg a helyenként szervilizmusba hajló stílus, a beat zenészeket időnként lekezelő hangnem is a vélt vagy valós elvárásokhoz való igazodást szolgálta, melyekkel „Gara” a kiutazása lehetőségét igyekezett elősegíteni.

Az alábbiakban azt venném át röviden, milyen stratégiákat, cselekvéseket ajánlottak a tartótisztek az ügynököknek a célszeméllyel való kapcsolatfelvételhez, illetve az ismeretség elmélyítésére. Mint fentebb már volt róla szó, „Papp Ferenc” számára az Illések és Pofonjaik című újságcikk jelentette az ürügyet a Pásztory Zoltánnal való kapcsolatfelvételre. „Mosolygó” Bródynak küldött levelében az instrukcióknak megfelelően az alábbiakat írta: „A Bródyhoz szóló levélben röviden közöltem vele, hogy szeretnék vele találkozni, ha esetleg ez egyenlőre nem lenne lehetséges, adjon meg nekem egy olyan telefonszámot, amelyen megtalálom őt. Közöltem vele azt is, hogy szeretném, ha néhány versemet megnézne, amit a nyári nyaralás óta írtam és közöltem vele az én telefonszámomat is, és megkértem hogy feltétlen számítsa a levelére vagy telefonhívására.”⁵⁷

Amikor „Gara” augusztus elején beszámolt róla, hogy fellépések híján több ideje lesz találkozásokat szervezni az Illés tagjaival, a következő instrukciókat kapta: „Ennek érdekében

⁵⁵ Kis, 34. o. Az eredeti szövegben „Gara” természetesen a valódi nevén szerepelt, melyet azonban itt már csak kegyeleti okokból is a fedőnévvel helyettesítettem.

⁵⁶ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 101. o.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.2. M-36204, 106. o.

az ügynök még ma visszautazik Balatonra, magával viszi magnetofonját, és nyugatról hozott lemezeit és ezek bemutatása, lejátszása címén hívja meg magához esténként Szörényiék. A megfelelő hangulat kialakulása után közeledni próbál Bródy Jánoshoz is. Bródy és az ügynök kapcsolatának kialakulásában nagy segítséget jelent, hogy igen közel laknak egymáshoz, hogy mindketten játszanak elektromos orgonán és hogy az ügynök kitűnően beszél angolul.”⁵⁸

Az ügynökök személyéről a jelentéseken keresztül meglehetősen keveset tudunk meg. „Gara” persze mint egy országos sztárzenekar billentyűse viszonylag könnyen beazonosítható, és némi utánajárással „Papp Ferenc” személye is kitalálható lenne, ám jelen dolgozat célja nem a leleplezés. Így kettejükéről csak annyit rögzítsünk, hogy a zenészsakmán belülről figyelték az Illést. „Mosolygó” foglalkozására a jelentései nem adnak támpontot, míg Pier esetében is csak egy kisebb fogódzó akad. Június 16-ai jelentésében (gépiratban július 1-jén)⁵⁹ kollégái véleményéről számol be a Magyar Ifjúság újságcikkével kapcsolatban, és a három megnevezett személy mind 20-21 éves, műszaki rajzoló beosztásban dolgozó lány. Ebből, ha csak nagyon óvatosan is, de adódik a lehetőség, hogy esetleg ez a leírás „Pier” személyére is illik. Az mindenesetre biztos, hogy a fedőnév alapján az ügynök nemére nem lehet következtetni, mivel férfiak is jelentettek női név alatt, és fordítva is igaz.

Az ügynökök és tartótisztek találkozásai, ahol a beszámolók és eligazítások zajlottak, legtöbbször fedett lakásokon kerültek lebonyolításra, de előfordultak nyilvános helyeken megtartott találkozók is. Ennek időnként lehettek különleges formái is, amikor a tartótiszt „házhoz ment” a vidéki kiküldetésen lévő ügynökhöz. Ilyen volt például, amikor „Gara” a Balaton mellett figyelte az Illést. „Az ügynökkel 1970. augusztus 7-én pénteken 11 órára feltételes találkozót beszéltem meg a tihanyi ’Rege’ cukrászdában arra az esetre, ha valami fontos közlendőnk lenne vele.”⁶⁰

Érdeemes néhány szót ejteni még a jelentések szövegének milyenségéről. Ezek a szövegek a gyakorlat szerint először kéziratos formában születtek meg, majd nagyrészüket – de nem mindegyiket – gépelték, és ebben a formában iktatták. A gépelés megtörténhetett már aznap, de néhány nappal később is, emiatt az egyes jelentések két eltérő dátum alatt is futhatnak. A gépelt szövegek durva helyesírási hibákat nem nagyon tartalmaznak, de meglehetősen gyakori az írásjelek rossz használata: sok helyre nem kerültek ki a szükséges vesszők, máshol viszont túl sok van belőlük, valamint sokszor került pont a kérdő mondatok

⁵⁸ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 82. o.

⁵⁹ ÁBTL 3.1.2. M 37720, 153-154. o.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 82. o.

végére, és többször előfordul, hogy a megnyitott idézőjelet nem zárják be. Emellett gyakori a hosszú magánhangzók (elsősorban „í”, „ú” és „ű”) helyett a rövidек szerepeltetése, mely a korabeli írógépek hiányos betűkészletének számlájára írható. Érdekes még, hogy a „club” szó még legtöbbször a régies írásmóddal szerepel, de helyenként már szerepel „klub”-ként is.

Megtörtént az is, hogy valószínűleg egyes kézírások nehezen olvasható volta miatt, az idegen szavak, illetve a nem gyakori családnevek hibásan kerültek a jelentésekbe. Például: Frenreisz Károly helyett hibásan Frenzeisz, Brunner Győző helyett Brummer, vagy Baronits Zsolt helyett Baromits; illetve „Gara” egyik jelentésében discotegve-klub szerepel, de a megjegyzések közt a tartótiszt már Dischooteque-klubot ír, és valószínűleg az ügynök is ezt az írásmódot alkalmazhatta. Nekem „Mosolygó” és „Gara” kézírását volt lehetőségem olvasni, ezek közül az előbbi viszonylag könnyen, utóbbi valamivel nehezebben olvashatónak bizonyult; a kifejezetten olvashatatlan kategóriába esett pedig Pollacsek Kálmán őrnagy írása, aki „Mosolygó” jelentését értékelte.

A legkomolyabb, de így sem különösebben jelentős hiba „Papp Ferenc” május 22-i (gépiratban máj. 27-én)⁶¹ olvasható, ahol Doleviczényi Miklós véleményét idézi az Illés letiltásáról: „elmondta, hogy szerinte 90%-a csak annak, amit az Illésékről beszélnek, ő tudja azt, hogy ezért nem tilthatták volna le.” Mint látjuk, a mondatnak így nincs sok értelme, valószínűleg a legépelésnél maradt ki néhány szó, de az is lehetséges, hogy már a kézíratos formában is ilyen furcsán szerepelt. Hasonló a helyzet „Mosolygó” egyik jelentésével, ahol a zenekar „Illések és Pofondi” című nagylemezéről ír (helyesen: „Illések és pofonok”); itt sem tudni sajnos, hogy az ügynök vagy a gépíró értett-e félre valamit?

Sértett szentek, avagy egy újságcikk margójára

Az Illés letiltásának okairól a közvéleményt tehát hosszabb időn át nem tájékoztatták, erre csak június 5-én került sor, a Magyar Ifjúságban, mely a KISZ hivatalos lapja volt. A Sértett szentek vagy Illések és pofonjaik⁶² című írást szerzőként Takács István jegyzi, aki Kocsis L. Mihály már többször idézett könyvében így emlékszik rá vissza: „Az úgynevezett anyaggyűjtés időszakában eljuttattak hozzám egy két-három oldalnyi stencilezett összefoglalót, úgymond az interjú vázlatos kivonatát, de nem volt kétséges, hogy ez nem

⁶¹ ÁBTL 3.1.2. M-39755, 229-230. o.

⁶² Magyar Ifjúság, 1970. június 5., XIV. évfolyam 23. szám

autentikus szöveg, nem is fordítás, hanem gyaníthatóan valamilyen hivatásos 'rádiófigyelő' szolgálat dokumentuma. Mint ahogy a körülményekből gyanítható volt az is, hogy honnan forszírozzák az egész ügyet. Én akkor egészen friss fiú voltam a lapnál, alig néhány hónapja menekültem el a Televíziótól, örültem, hogy végre egy kis nyugalom van körülöttem. Korai volt az öröm. És tudod, mi volt a legelképesztőbb?! Hogy amikor bent a szerkesztőségben leültem a fiúkkal beszélgetni, egy egész kis küldöttség jött velem a kollégák közül, olyanok, akiknek elvileg semmi köze nem lehetett a témához. De valami miatt egyszeriben nagyon érdekelni kezdte őket! A megjelent cikket én írtam alá, de a szöveg kétharmada nem tőlem származott. 'Kollektív munka' volt tehát. Jószérivel csak az együttes válasza után odabiggyesztett szerkesztőségi megjegyzést tekintem magaménak. Az, hogy a főszerkesztőnk helyet adott a fiúk, lényegében véve határozottan elutasító válaszának, önmagában is szokatlan volt az akkori sajtógyakorlatban.”⁶³

Egy huszonkilenc évvel későbbi visszaemlékezést természetesen óvatosan kell kezelni, de mindenképpen érdekes az a fél mondat, mely szerint „...nem volt kétséges, hogy ez nem autentikus szöveg, nem is fordítás...”. Vagyis ha Takács István jól emlékezett, első körben azt sem közölték vele, az eredeti interjú angol vagy magyar nyelven hangzott-e el?

Mivel sajnos az eredeti interjú szövegét nem áll módunkban összevetni a cikk állításaival, az alábbiakban csak a megfogalmazott fő „vádpontra” térnek ki, és röviden kommentálnám őket, illetve néhány olyan mondatot idéznék, melyek jól érzékeltetik a cikk hangnemt, illetve a zenekarról és tettekről festeni kívánt képet.

Már a felütés is erős, jól érződik az éppen csak le nem írt mondat, hogy minek is mentek ők oda, vagy ha odamentek, hát maguknak keresték a bajt. „Az Illés együttes február végén-március elején Angliában és Nyugat-Németországban turnézott. (Olyan szerződéssel, olyan körülmények között, hogy itthon – mint ezt maguk kijelentették – hasonló feltételek mellett nem lennének hajlandók játszani. De hát nagyon akartak menni...)” Mint látszik, a zenekar az újságírókkal folytatott beszélgetés során őszintén elmondott sok mindent, például müncheni találkozásukat is Cseke Lászlóval, ám a cikkben valahogy ez is visszájára fordult. „...megkereste őket a SZER-től Cseke László, a Teenager Party vezetője is, beszélgettek is, de ő nem csinált 'anyagot' a találkozásból, mert számára – Bobby után – Illésék már lerágott csont voltak...” Érdekes gondolatmenet; rúgnak egyet a zenekaron: lám, a Szabad Európának – ami, mint láthattuk, nagyobb és fontosabb ellenség mint a BBC – még elég érdekesek sem voltak, ennyit értek ti!

⁶³ Kocsis, 430. o.

És ezután következnek a konkrét vádak. „A BBC-ben a fiúk többek között a következőket ’szövegelték’: – Magyarországon beszélni sem lehet könnyűzenei életéről; a fiataloknak – egy-két kivételtől eltekintve –, nincsenek klubjaik, ahol összejöhetnének és beatet hallgathatnának: ebben a halódásban a zenekarok csak nagyon-nagyon ritkán tudnak kitűnni, nem kapnak sem anyagi, sem erkölcsi megbecsülést; az egész magyar zenei életet rossz és merev kategorizálás jellemzi; aki hosszú haját visel, az nálunk eleve erkölcstelen, akinek viszont a hosszú haj probléma, az mind primitív, és fogalma sincs az életéről, amelyben él; a fiatalok ezzel szemben a hosszú hajjal tüntetni tudnak a kopasz öregek ellen. Ezek tömören a Szörényi-Bródy ’tézisek’.”

A zenekar ezen „kijelentéseit” a cikk aztán meglehetősen egyoldalú szemlélettel áll neki cáfolni, ráadásul helyenként olyan dolgokat is belekever, amiknek semmi közük az egészhez. „Köztudott, hogy nálunk két-háromezer beatzenekar működik rendszeresen. Java részük különböző klubbokban játszik. [...] Működnek – méghozzá nagy taglétszámmal – kifejezetten beat klubbok is (Illéseknek kettő is van). [...] Ennyit a nem létező könnyűzenei életéről, s a klubbokról.” Az Illés klub 1968. szeptember 17-én nyílt meg a Fővárosi Művelődési Házban, vagyis az FMH-ban. A klub taglétszáma mintegy 4500 fő volt, ám a helyhiány miatt a heti egy alkalommal megrendezett koncerteken csak 350-en vehettek részt, vagyis kevesebb, mint a tagság tizede. A klub keretei között évente három alkalommal Fonográf címmel saját újságot is kiadtak, ám ez a letiltás miatt természetesen 1970-ben szünetelt.⁶⁴ A másik hely, amit a cikk említ, a Műszaki egyetem klubja volt a Várban, ahol szintén heti egy koncertet adtak.

„...Illés-együttesnek lenni – azóta sem rossz üzlet. Egy év alatt csak ORI-koncertjeik után félmillió forint honoráriumot kaptak. A hanglemezek-felvételek díja, szerzői jogdíjak, a rádió- és televíziós szereplések, a filmek, filmzenék, egyéb koncertek jövedelme ezen a félmillió fölül volt. Ezek után anyagi és erkölcsi megbecsülés hiányáról beszélni – enyhén szólva is emlékezet-kihagyást, vagy hálátlan rosszindulatot jelent.” A félmillió forint elsőre valóban szép összegnek hangzik, de számoljunk egy kicsit utána! Ez a pénz egyrészt eloszlik a zenekar tagjai között, akik ebből fizetik a hangszereket, erősítőket, mikrofonokat, valamint a hangtechnikusokat. Az ORI ugyanis nem költött a technikára, így a fellépéseken minden zenekar a saját felszerelésével kellett megszólaljon, ugyanakkor a bevételből 40%-ot vettek le a szervezésért.⁶⁵ Mint fentebb „Gara” egy jelentéséből kiderült, egy elektromos orgona ára kitett 50-60 ezer forintot, visszaemlékezések szerint Szörényi Szabolcs basszusgitárja is 40

⁶⁴ Jávorszky – Sebők, 210-211. o.

⁶⁵ Jávorszky – Sebők, 112. o.

ezerbe került.⁶⁶ És ezek még csak a hangszerek. Kétségtelen, hogy a zenekar tagjai nem nyomorogtak, de például Illés Lajos a ráeső részből feleségét és két kisgyerekét is eltartotta.

A cikk így folytatódik: „Különösen bántó, hogy annak az országnak a zenei életét feketítették be, amely a világon egyedülálló zenei oktatást produkál (ennek áldásait az Illés-együttes is élvezte), s a modern zenei élet két óriását, Bartókot és Kodályt adta a világnak – akik egyébként emberként és hazafiként is példaképeink lehetnek. Sőt, vallott zenei példaképeik Illéséknek is. Úgy látszik azonban, emberi és hazafiúi magatartásukban már nem.” Elérkeztünk tehát oda, amit a minisztériumban Barnáné elvtársnő is a zenekar szemére vetett, vagyis hogy ők megsértették a Magyar Népköztársaság becsületét. Bartók és Kodály belekeverése az ügybe pedig teljesen fölösleges és indokolatlan, őket szembeállítani az Illéssel, mint a Magyar Népköztársaság támogatóit, különösen Bartók esetében nagy ízléstelenségre vall. Arról nem is beszélve, hogy ekkor már egyiküknek sem állt módjában tiltakozni ez ellen.

Természetesen a kinti riporter is megkapja a magáét, akikre a zenekar tagjai, jobb híján igyekeztek rátolni a felelősséget azzal, hogy tudtuk és engedélyük nélkül szerkesztette meg az adásba kerülő részeket. Érdekes, hogy őt a cikkben folyamatosan csak „Bobby”-ként emlegetik, a műsorban is elhangzó ál-családnév, a Gordon nem szerepel; valószínűleg nem szerepelt a Takács Istvánhoz elküldött összefoglalóban. „Kétségtelen: ’Bobby’ módszere (a nyersanyagot tetszés szerint vágta össze, nem mutatta meg a fiúknak, mi megy adásba, eltűnt előlük stb.) mélységesen elítélendő és erkölcstelen. De ha abban a nyersanyagban nem lettek volna eleve olyan részek, amelyek ’feladják a labdát’ a BBC riporterének, mit sem kezdhett volna a nyugati sajtó fegyvertárából közismert módszerével. [...] Bródy Jancsi és Szörényiék azonban – nem is nagyon titkolták – kifejezetten örültek ennek a lehetőségnek, és úgy vélték, nagy szó, ha őket a beat szülőhazájában interjúra kéri, legalább jobban odafigyelnek rájuk. Itthon ugyanis – véleményük szerint – ebben hiányuk volt, ezért hát így orvosolták illetén (és más, például a pécsi ’kuka-ügy’-ből eredő) ’sérrelmeiket’.” A pécsi ügy előrángatása itt nem más, mint hangulatkeltés. Hosszú huzavona után ekkor ugyanis már megszületett az ügyben a zenekar egyetlen érintett tagját felmentő ítélet, ráadásul a Legfelsőbb Bíróságon; persze furcsa, hogy egy ilyen jelentéktelen ügynek egyáltalán el kellett jutnia odáig.

A cikk végére aztán „kibújik a szög a zsákból”. Kiderül, mit is várna el a hatalom az Illéstől, mire szeretnék rászorítani őket. „Népszerűségükre, nagy táborukra, és azokra az érdemeikre való tekintettel, amelyeket a magyar beat megteremtésében szereztek, örültünk

⁶⁶ Kocsis, 9. o.

volna, ha a történekről önkritikusan, felelőtlen állításaik veszélyeit és káros voltát belátva nyilatkoznak, ha reálisan mérik fel akkori 'szereplésüket' és a mostani helyzetet. Sajnos, ezt nem sikerült elérnünk. Nem érzik, hogy ami történt, azért el kellett őket marasztalni: hogy a fellépéseiket korlátozó intézkedéseket megérdemelten kapták: hogy erre a BBC-interjúra egyszerűen nem volt szükség; hogy állításaik nem voltak igazak; s hogy ezzel olyan – velünk szemben egyáltalán nem jóindulatú – körök kezébe adtak adut, akik lesik az ilyen 'szövegeléseket', hogy megfelelően kiaknázzák abban a propagandában, amelyet országunk és a többi szocialista ország ellen folytatnak, de amelynek létezésében Bródy és Szörényiék itthon nem hittek, s most inkább velünk, mint ezzel a politikával szemben gyanakvóak.”

Ez tulajdonképpen világos beszéd: a zenekar tagjai álljanak ki, és jó szocialista állampolgárokhoz méltóan gyakoroljanak önkritikát. Ennek ugyanis kiemelt szerepe volt a szovjet típusú rendszerekben: a belső harcokban alulmaradó, leváltott politikai vezetőket mindig önkritika gyakorlására kényszerítették, és mint látszik, ebben a jóval kisebb nagyságrendű ügyben is ez volt a hivatalos elvárás.

A cikknek természetesen voltak visszhangjai a közönség köreiből, és a zenekar részéről is. „Pier” ügynök június 16-ai jelentésében (gépiratban július 1-jén)⁶⁷ beszámol három műszaki rajzoló beosztásban dolgozó kolléganőjével folytatott beszélgetésről. A lányok véleménye Takács István cikkéről tömören összefoglalva annyi, hogy nem értenek egyet vele. Szerintük amit a szerző kifogásol a nyilatkozatban, azok valójában helytállóak: a zenekarnak igaza van abban, hogy „Magyarországon beszélni sem lehet könnyűzenei életről, a fiataloknak – egy-két kivétellel – nincsenek clubjaik, ahol összejöhetnének...” „Helytelenítik a cikknek azokat a részeit is, amelyek Bartók és Kodály hazafiságát hozzák kapcsolatba a zenekari tagok kinti magatartásával. Ezt mindenekelőtt azzal indokolták, hogy Kodály hazafisága, emberi magatartása vonatkozásában a köztudat szemében nem olyan egyértelmű.” „Pier” hozzá teszi még: „a fenti véleményekkel erősen hasonlóakat hallottam név szerint számomra ismeretlenek körében is.”

Fentebb esett már róla szó, hogy „Mosolygó” szót váltott erről a bizonyos cikkről és tartalmáról Szörényi Szabolcs feleségével, melyről szeptember 1-jei (gépiratban szeptember 4-én)⁶⁸ jelentésében számol be. Ennek alapján Szabolcs feleségével tudtam beszélni, az ő véleménye egyszerű és pillanatnyilag kicsit meglepő volt, ugyanis azt kérdeztem tőle, hogy 'Neked mi a véleményed ehhez a sajnálatos esethez', ő erre így válaszolt: 'Se jó se rossz véleményt nem tudok mondani, de lehetséges, hogy az angliai szereplésük idején a pillanatnyi

⁶⁷ ÁBTL 3.1.2. M 37720, 153-154. o.

⁶⁸ ÁBTL 3.1.2. M-36204, 85-86. o.

nagyravágyás beszélt belőlük. Elmondta, hogy ők ugyan nyilatkoztak arról, hogy nincs klubhelyiségük és egy héten csak egyszer játszhatnak, de nem tudnak előre haladni, mert úgy érzik, hogy a nagy hajuk miatt háttérbe szorítják őket. Azt mondta, hogy úgy érzik, hogy aki a riportot készítette velük, ellenszenvesnek találta őket, és rosszindulatúan közölte a nyilatkozatot.” „Mosolygó” ekkor közbevetette, hogy azért az Illésnek van klubja. Hédi válasza szerint van ugyan, de az is kicsi, most pedig még az sincs. „Kérdeztem, hogy mertek így nyilatkozni, nem gondoltak arra, hogy ezek itt tudomást szereznek róla, erre azt mondta a Szabolcs felesége, hogy csináltak ők már ilyesmit pl: Pécsen.”

Mint Takács István fent idézett visszaemlékezésében utalt rá, a korabeli gyakorlatban nem volt jellemző, hogy egy ilyen hangnemű és célú cikk után helyet adjanak a válasznak. Hasonló ügyben már volt kellemetlen tapasztalata az Illésnek, amikor a pécsi ügy után megjelent cikkekre írt válaszuk közlését elutasította a Népszabadság. A Magyar Ifjúság azonban június 19-ei számában teljes terjedelmében leköszölte a zenekar válaszát.⁶⁹

Bizonyítékom ugyan nincs rá, de az az érzésem, az együttes és a lap munkatársai egy kis játékot játszottak együtt. Az előző cikkből világossá vált, hivatalos elvárás, hogy az Illésnek valamilyen formában önkritikát kell gyakorolnia. Így erra a válaszcikk első részében gyorsan sort is kerítenek: „...együttesünk minden tagja mennyire sajnálja, azok is, akik a BBC-ben megszólaltak, és azok is, akik nem, hogy tapasztalatlanságunkkal és tájékozatlanságunkkal sok félreértésre adtunk okot. A Magyar Ifjúság 1970. június 5-i számában megjelent cikkének bírálatát lényegében elfogadjuk, de szeretnénk megjegyezni, hogy nem érezzük magunkat 'sértett szenteknek'. Megsérteni sem akartunk senkit, legkevésbé akartunk szolgálatot tenni 'hazafiatlan erőnek'.”

Ezután azonban a cikk hátralévő részében határozottan cáfolják és elutasítják a korábban velük szemben megfogalmazott állításokat. A végére odafüzött szerkesztőségi megjegyzésben pedig szinte átsiklanak az írás második része felett, és örömmel konstatálják a zenekar bűnbánatát. „Az Illés-zenekar válaszát lényegében elfogadhatónak tartjuk [...] Mivel azonban az Illés-zenekar általában helyes következtetéseket vont le a történetekből és lapunk bírálatából, az ügyet a magunk részéről befejezettnek tekintjük.” Erre szokták mondani, hogy a kecske is jóllakott, és a káposzta is megmaradt.

⁶⁹ Magyar Ifjúság, 1970. június 5., XIV. évfolyam 25. szám

A letiltás vége

„Gara” már korábban említett október 30-ai jelentésében (gépiratban november 3-án) írja, hogy Bródy János beszélgetésük során „Mogsugta diszkrétén, hogy az Illés Lajos próbál most valamit csinálni, amitől ők sokat remélnek. Még azt is mondta, sok függ a pártkongresszus kimenetelétől, ahol ilyenkor komoly harcok árán egyes vezetőelemek kibuknak, mások megerősödnek és meghatározzák a következő évek teljes koncepcióját.”⁷⁰ A jelentés végi értékelésben Kis Géza hadnagy rögzíti, más forrásból már tudják, hogy Illés Lajos kieszközölte, hogy az MSZMP-KB illetékes tagja [ti. Aczél György] fogadja őt a letiltás ügyében. Ez a találkozás tehát az, amihez a zenekar tagjai nagy reményeket fűztek, méghozzá nem is alaptalanul.

„Gara” aztán december 18-ai jelentésében (gépiratban december 22-én)⁷¹, igaz csak közvetett forrásból, beszámol erről a találkozóról. „Dec. 1-től 17-ig mindennap ORI Koncert turnén vettem részt, az intézmény IKARUS buszával, mely átlagsebessége 35-40 km/ó. emiatt itthontartózkodásom majdnem csupán az alvásra szorítkozott. Mult hétfőn Frenzeisz Károly mesélte a buszban utban Pécs felé, hogy találkozott futólag Illés Lajossal, aki feltűnően meg volt nyiratkozva és kimosakodva. Illés röviden elmesélte, hogy Aczél elvtársnál volt kihallgatáson, ahol Aczél elvtárs azt mondta: 'Felejsük el Illés elvtárs' Amit mindenki úgy érthetett mivel az Illés zenekar feloldását az eddigi tilalmak alól. Mindehhez szükség volt a nyiratkozásra, fehér ing-nyakkendő-sötét öltönyre.” Furcsa egyébként kicsit a szóhasználat, valószínűtlennek tartom, hogy az örök bohém Frenzeisz ilyen hangnemben – „koszos beatzenész” – beszélne valamelyik kollégájáról. Valószínűleg arról van szó, amiről fentebb már írtam, hogy „Gara” így kívánt magáról jó benyomást kelteni a hivatalos szerveknél.

„Gara” december 22-ei (gépiratban december 23-án)⁷² jelentéséből kiderül, hogy 20-án és 21-én találkozott Szörényi Leventével, aki Illés ügyben jó hírekről számolt be: 26-án végre újra játszanak Budapesten, a Főváros Művelődési Házban, a félbehagyott nagylemez felvételei pedig kislemezen megjelennek. A zenekarhoz új technikus került, a katonának elvitt előző technikus öccse, aki egyelőre úgy néz ki, jobban beválik. Itt egyébként a pécsi ügyben első rendű vádlottként szereplő Jánossy Gézáról, illetve az öccséről Béláról van szó. Az együttes tagjainak anyagi helyzetére a letiltás nem volt komoly hatással, mert bár vidéken, de

⁷⁰ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 90. o.

⁷¹ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 100. o.

⁷² ÁBTL 3.1.2. M-37332, 104-105. o.

folyamatosan dolgoztak, „...de a későbbiek folyamán feltétlenül jelentkezni fog, ha más nem, de a publikálás hiánya (Tv, rádió, pesti nyilvánosság, film, stb.).”

A letiltás tehát gyakorlatilag véget ért, és elsőre úgy tűnt, különösebb törést nem is okozott az Illés működésében: nem került sor feloszlásra, tagcserékre. Mégis, a visszaemlékezések szerint ekkor indultak el azok az „erjedési folyamatok” a zenekaron belül, melyek ’73 végére a szétválásban csúcsosodtak ki.

És hogy hogyan múlik el a világ dicsősége? „Gara” külföldi szerződését az NSZK-ból végül lemondták, így kénytelen volt itthon maradni, ügynöki tevékenységét elsősorban a Kex együttes körül folytatva. Így aztán egy 1971. február 1-jén kelt jelentéséből⁷³ megtudhatjuk, hogyan is vélekedik ekkor az Illésről Baksa Soós János, aki májusban még protestmozgalmat kívánt szervezni mellettük. Ekkor – „Gara” beszámolója szerint – már hosszan szapulta Szörényit és Bródyt. Utóbbit azzal vádolja, hogy mai napig a nyakára jár, hogy ötleteit elloppja, és felhasználja az Illés számára. „Én többször elküldtem őt, de ez lepereg róla, úgyhogy most egyszerűen kitiltottam a klubból.” Elmondta azt is, a közös turnén a Kex sokkal jobb volt, mint az Illés, és Bródy legtöbbet ott lopott tőlük. Érdekes, hogy három évtizeddel később Bródy így emlékezett vissza erre az időszakra: „Baksa Soós Jancsi mindig szeretettel emlékszik vissza erre a turnéra, nekik ez volt az egyetlen országos koncertkörútjuk. A többiek persze mondták, hogy elég hülyék a haverjaim. Ez nem zene, Tinikém. Lajos nagyon nem szerette. Levente se tartotta zenének, de valamit megértett a Baksa Soósból áradó eredetiségből.”⁷⁴

De visszakanyarodva „Gara” jelentéséhez. Az ügynök a zenészszakmában terjedő állásponttal is szembesítette Baksa Soóst, vagyis hogy mit szól hozzá, hogy még a BM sem tudott az Illéséssel, különösképpen Bródyval elbánni? A válasz, ha lehet, még kiábrándítóbb. „Ők nem mint áldozatok, hanem mint cselszövők vettek ebben részt hasznot húzva a hivatalos szervek eljárásából is, eszközként használták a Belügyminisztériumot is, így az addigi semlegeseket is maguk mellé állították.” Baksa Soós valamin láthatólag nagyon megsértődött, de én a magam részéről nem tartom túl valószínűnek, hogy ebben az ügyben a rendszerváltás előtti Magyarország legnagyobb szabású könnyűzenei reklámkampányát kell sejtenünk.

⁷³ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 115-116. o.

⁷⁴ Dalia – B. Molnár, 17. o.

Good Bye London

A londoni út története azonban a letiltás elmúltával még nem ért egészen véget, bár kétségtelen, hogy a legkomorabb viharfellegek már elvonultak a zenekar feje fölül. A használt kifejezést korántsem a véletlen szülte. Mikor a zenekar újból munkához látott, hogy befejezze a félbe maradt nagylemez munkálatait, több új szerzemény is született a régiek mellé. Ezek közül az egyik az Elvonult a vihar címet viselte, melyet azonban néhány sor miatt a Lemezgyár letiltott az albumról, és némileg átdolgozott formában csak a '71-es Táncdalfesztiválon kerülhetett a közönség elé. A kifogásolt sorok pedig így hangzottak: „Elszálltak a felhők, tiszta lett az ég / de a zúgó vihar visszajöhet még”; és ez lett a már szalonképes változat: „Elszálltak a felhők, tiszta lett az ég / de az én kedvesen nem jött vissza még”.

„Gara” ügynök 1971. február 12-ei (gépiratban február 15-én) jelentéséből⁷⁵ tudjuk, hogy néhány nappal korábban összefutott Szörényi Leventével. „Beszélgettünk most készülő lemezükről, mondta, hogy 2 számot lehuzott róla a Lemezgyár, az egyik egy „Good bye London” c. amely szerint a legnépszerűbb lett volna.”

A dal szövegében semmi provokatív dolog, vagy a történetekre való utalás nincs benne. Talán a „Bárki bármit szónokol, hallgasd, mit beszél!” sorban van egy kis fricska, de csak ha nagyon akarjuk. Mégis, alig egy-két hónappal a letiltás vége után, a Lemezgyárban érthetően ódzkodtak attól, hogy olyan Illés dalt megjelentessenek, melynek címében és szövegében a London szó szerepel. Így erre az egy dalra újabb egyéves szilenciumot mondtak ki, mely így csak a zenekar 1972-es Add a kezéd című lemezén⁷⁶ jelenhetett meg egy újra felvett, de szövegében változatlan verzióban.⁷⁷ És mint Szörényi Levente megjósolta, valóban nagy sláger lett belőle.

És bár a szöveg valóban nem tartalmazott utalásokat, mint a „Lux”⁷⁸ fedőnevű ügynök 1972. november 1-jei (gépiratban november 10-én) jelentéséből⁷⁹ megtudhatjuk, Bródy azért a konferanszokban nem fogta vissza magát. „Lux” mint a Műszaki Egyetem hallgatója alapvetően diáktársairól írt jelentéseket, de rendszeresen járt az E-klubba is, beszámolva az ott zajló koncertekről. Október 21-én Illés koncerten volt, melyet röviden úgy jellemezett, hogy „a

⁷⁵ ÁBTL 3.1.2. M-37332, 122-123. o.

⁷⁶ Pepita LPX 17437 gyártási szám alatt jelent meg.

⁷⁷ Az Elvonult a vihar és a Good Bye London eredeti verziói sokáig dobozban maradtak, csak 1996-ban jelentek meg Az Illés másik oldalán címet viselő válogatás albumon, HCD 37846 gyártási szám alatt.

⁷⁸ Jelentéseit lásd: ÁBTL 3.1.2. M 36.167 levéltári jelzet alatt.

⁷⁹ ÁBTL 3.1.2. M 36.167, 36-37. o.

koncert magas színvonalu volt, de a számok közötti szünetben Bródynak, az együttes gitárosának volt egy-két olyan megjegyzése, ami figyelmet érdemel.” Például a Good Bye London előtt ezt mondta: „Kinn voltunk, nem minden következmény nélkül, úgy látszik valakinek nem tetszett egy-két riport.”

Felhasznált irodalom

Kocsis L. Mihály: Énekelt történelem. Budapest, 1999

Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János: A magyarrock története 1. A beat-kezdetektől a kemény rockig. Budapest, 2005

Szántó Péter: És ilyen a Bokszt? Az LGT sztori. Budapest, 198?

Szőnyi Tamás: Nyilván tartottak. Budapest, 2005

Sebők János: Rock a vasfüggöny mögött. Budapest, 2002

Kis Sándor: Tátrai Band. Az első tíz év. Budapest, 1998

Dalia László – B. Molnár László: A dal ugyanaz marad... Budapest, 2002